

Тема. Розділові знаки у простих реченнях, ускладнених звертаннями, вставними словами і реченнями

Мета:

- формувати мовленнєву компетентність: виявляти в усному й писемному мовленні порушення норм літературної мови, виправляти допущені помилки, усно й письмово висловлювати думки, почуття, погляди; узагальнити і закріпити знання учнів про прості речення, ускладнені звертаннями; вставними словами і реченнями та розділові знаки при них; удосконалити вміння знаходити речення, ускладнені звертаннями; вставними словами і реченнями;
- закріплювати навички правильної розстановки розділових знаків у реченнях із звертаннями, вставними словами і реченнями; формувати уявлення про особливості зв'язного мовлення залежно від умов і мети спілкування; розвивати вміння розуміти прочитане, послідовно викладати думки, стисло передавати основне у змісті кожної з частин, розвивати мовлення, мислення; формувати вміння вчитися впродовж життя: постійно поповнювати власний словниковий запас, користуватися різними джерелами довідкової інформації; розвивати повагу й увагу до слова, логічне та образне мислення, пам'ять, емоційну та естетичну сфери, збагачувати й уточнювати словниковий запас учнів;
- виховувати повагу до України, прищеплювати любов до державної мови.

Тип уроку: повторення вивченого матеріалу.

Обладнання: підручник, тести, презентація.

Перебіг уроку

Єдиний скарб у тебе — рідна мова.

П. Куліш

*Рідна мова – мати єдності,
батько громадянства і сторож держави.*

Мікалоюс Даукша

I. Організаційний момент

1. Привітання

2. Забезпечення емоційної готовності до уроку

– Любі друзі! Приємно знову зустрітися з вами. Бачу, що на уроці присутні всі учні класу. Поверніться один до одного, посміхніться своєму однокласникові й почнемо працювати.

II. Актуалізація опорних знань

1. Перевірка домашнього завдання

1. Утворіть прикметники від поданих іменників, поясніть написання.

Париж, Збараж, грек, киргиз, Норвегія, Кавказ, Сиракузи, боягуз, Тибет, Запоріжжя, латиш, Світязь.

2. Доберіть антоніми до фразеологізмів, уведіть кілька фразеологізмів у речення із звертанням та вставним словом.

Підносити до небес, нагуляти жиру, дати відкоша, слова не видавиш.

3. Інтелектуальна розминка

- Яке речення називають простим?
- Чим воно може ускладнюватися?
- Звертання – це ...
- Звертання має форму ...
- Вставними називаються ...
- Вставні слова виражають ...
- Звертання, вставні слова в реченні ...
- На письмі звертання і вставні слова ...

4. Лінгвістична розминка

- Доберіть синоніми до слова *безумовно*.
- Назвіть антонім до слова *на жаль*.
- Продовжте ряд слів: *по-перше, по-друге ...*
- Утворіть від слів *по-моєму, по-твоєму* форму множини.
- Доберіть синонім до слова *можливо*.

III. Мотивація навчальної діяльності учнів

1. Слово вчителя

2. Робота з епіграфом

- Як ви розумієте слова П. Куліша?
- Уведіть у подане речення звертання та вставне слово.
- Як ви вважаєте, чи є актуальними подані афоризми? Свою думку аргументуйте.

IV. Повідомлення теми й мети уроку

Учні записують у зошит число й тему уроку.

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Слово вчителя

Звертання – це слово або сполучення слів, які називають особу або предмет, до якого звертається мовець.

У вимові звертання виділяється паузою, на письмі комами чи знаком оклику. Звертання не є членом речення. Воно буває поширеним і непоширеним.

Звертання може знаходитися на початку, в середині і в кінці речення.

Наприклад: *Мамо, я тебе люблю. Україно!* Ти для мене диво. І ти, *людино*, повір у себе. Зашуми весною, *зелен луже*.

Звертання може бути виражене:

- кличною формою іменника: *Що, братику, посіяв, те й пожни!*
- прикметником, ужитим у значенні іменника: *Будь щаслива та здорова, чорноброва.*

Запам'ятайте! Звертання не є членом речення.

На початку речення звертання виділяється комою, а при окличній інтонації – знаком оклику; у середині речення - комами з обох боків.

Наприклад: *Земле, радій і цвіти! Оживи, козацька славо, у бандурних струнах. Привіт тобі, прекрасний ранку!*

Запам'ятайте! Не відокремлюються комами слова **о, ой**, якщо вони виступають в ролі підсилювальної частки при звертанні: ***Ой братику ріднесенький, снівся мені сон дивнесенький. О земле втрачене, явився.***

2. Робота з таблицею «Відомості про звертання»

Що означають	Як виражаються	Роль у реченні	Приклади
Особу, до якої звернене мовлення, рідше - клички тварин або назви неістот. Можуть означати уособлені явища дійсності.	Іменниками у кличному відмінку або у формі називного відмінка, а також іншими частинами мови в значенні іменника, іменними сполученнями.	Не бувають членами речення, а лише ускладнюють їх.	<i>Поезіє, красо моя, окрасо</i> , я перед тебе чи до тебе жив? (В.Стус) <i>Мово! Пресвятая Богородице мого народу!</i> З чорнозему, з любистку, м'яти, рясту, євшан-зілля, з роси, від зорі і місяця народна (К.Мотрич). Ти наше диво калинове, <i>кохана материнська мово!</i> (Д. Білоус)

3. Складання опорного конспекту « Кличний відмінок»

Орієнтовне виконання

У кличному відмінку однини іменників І відміни вживаються закінчення -о, -е, -є, -ю;

-о мають іменники твердої групи: *Ганно, книжко*;

-е мають іменники м'якої й мішаної груп: *воле, земле, Ілле, душе*;

-є мають іменники м'якої групи після голосного та апострофа: *Софіє, сім'є*.

-ю мають деякі пестливі іменники м'якої групи: *матусю, доню*.

У кличному відмінку однини іменники II відміни чоловічого роду мають закінчення -у (-ю), -є.

-у мають іменники твердої групи (зокрема із суфіксами -ик-, -ок-, -к-), іншомовні імена та деякі іменники мішаної групи з основою на шиплячий: *батьку, сину, Джеку, Фрідріху, товаришу, слухачу*;

-ю мають іменники м'якої групи: *Віталію, Грицю, краю*;

-е мають безсуфіксні іменники твердої групи та іменники м'якої групи із суфіксом -ець, а також деякі іменники мішаної групи: *Богдане, друже, козаче, орле, чумаче, шевче*.

4. Диктант із коментуванням

Визначте в реченнях звертання, укажіть, поширені чи непоширені вони, поясніть уживання розділових знаків.

1. Мово рідна, слово рідне, хто вас забуває, той у грудях не серденько, тільки камінь має (С. Воробкевич). 2. Можна все на світі вибирати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину (В. Симоненко). 3. Україно! Ти для мене диво! (В. Симоненко). 4. Мій краю рідний, Україно! Шумлять гаї, цвітуть сади. Живи, воскресла Батьківщино, у чарах дивної краси! (Р. Свистун). Коліскова Материнська ніжна мово! Мово сили й простоти, – Гей, яка ж прекрасна Ти! (Іван багрянний). Я без тебе, мово, — без зерна полова,

Соняшник без сонця, без птахів діброва. Як вогонь, у серці я несу в майбутнє Незгасиму мову, слово незабутнє! (Ю.Рибчинський)

5. Вибірковий музичний диктант із творчим завданням

- Послухайте пісню «Чуєш, мамо», яку свого часу записав народний артист України Назарій Яремчук. Цей талановитий співак рано відійшов у небуття, але з нами живуть пісні в його неповторному виконанні. Слухаючи їх, відчуваємо, якими дорогими для нього були і рідна ненька, і рідний край. У тексті пісні виділіть звертання і запишіть їх.

Орієнтовна відповідь

Рідна мамо, добра ти моя ненько, мамо, вишенько біленька, ненько моя.

- Поясніть, чому саме так звертається син до своєї матері. Якого настрою ці слова надають твору?

- Доберіть і запишіть власні звертання до найріднішої людини.

6. Слово вчителя

Вставними є такі конструкції, за допомогою яких мовець виражає своє ставлення до висловленої думки, як - от:

- Виражає упевненість або невпевненість у тому, про що повідомляється: безперечно, звичайно, може, мабуть, зрозуміло, дійсно, певне (певно), здається, боюся, сподіваюся, очевидно та ін.: *Вже почалось, мабуть, майбутнє. Оце, либонь, вже почалось* (Л. Костенко).

- Указує на порядок думок, послідовність їх викладу: по-перше, по-друге, до речі, таким чином, наприклад, отже, виходить, нарешті та ін.: Будинок готелю був, по-перше, високий і міцної старовинної кладки, а по-друге, наріжний.

- Дає емоційну оцінку повідомлюваному: на щастя, на жаль, на нещастя, дивна річ та ін.: *Шкода, той час не вернеться ніколи*.

- Вказує на джерело думки, характер висловлення: мовляв, взагалі, іншими словами, можна сказати, так би мовити, як кажуть та ін.: *А що ж, по-твоєму, чинити маємо*.

- Етикетні формули: здрастуйте, на добраніч, будь ласка, прошу, перепрошую та ін.: *Підкажіть, будь ласка, як пройти на площу Ринок*.

Запам'ятайте! Вставні конструкції не є членами речення, тобто не відповідають на жодне питання в реченні.

Вставними або ні (залежно від контексту) бувають слова:

Кажуть, може, звичайно, здається, видно, правда, можливо, навпаки, справді, очевидно, безперечно, нарешті, зрештою, певно, на щастя, виходить та ін. Наприклад:

Коні, кажуть, сліпнуть у шахтах. (Кажуть - вставне слово).

Кажуть люди, кажуть, що я файна дівка. (Кажуть - присудок).

У реченні вставні слова виділяються комами. Якщо вставні конструкції входять до складу відокремлених членів речення, то вони не виділяються комами. **Наприклад:** *Десь далеко, мабуть, глухо гули гармати. Десь далеко, мабуть під Черніговом, глухо гули гармати.*

Якщо при вставних словах є сполучники, які до них належать, то вони виділяються разом зі сполучником: *А може, власне, і не в тому справа*.

Зверніть увагу! Не є вставними і не виділяються комами такі слова: *ніби, нібито, немовби, все-таки, адже, от, тільки, принаймні, навіть, між тим, за традицією, буквально, якби, майже, при тому, при цьому, часом, тим часом, до того ж, приблизно, якраз, як-не-як: Злива тривала майже годину.*

Запам'ятайте! Вставні конструкції беруть у дужки, рідше відокремлюють з обох боків за допомогою тире.

Наприклад: *Улітку під вербою біля хати (як добре, що скінчилася зима) княгиня почала дітей навчати. Улітку під вербою біля хати - як добре, що скінчилася зима - княгиня почала дітей навчати.*

7. Робота із таблицею «Групи вставних слів і словосполучень за значеннями»

ЩО ВИРАЖАЮТЬ	ВСТАВНІ СЛОВА	ПРИКЛАДИ
1. Упевненість, невпевненість, сумнів, передбачення тощо	Безумовно, безперечно, без сумніву, дійсно, звичайно, правда, певна річ, здається, певно, мабуть, видно, може, може бути, очевидно тощо	І я був неправий, звичайно.
2. Емоційну оцінку повідомлюваного (радість, задоволення, жаль, здивування, незадоволення тощо)	На радість, на щастя, на жаль, як на біду, як навмисне, на сором, дивна річ тощо	Шкода, ми втрачаємо прекрасного солдата.
3. Оцінку фактів з погляду їх звичайності	Як водиться, як завжди, було, бувало тощо	Отак, бува, німі вітри ячать, гойдаючи небес ясну колиску.
4. Вказівку на зв'язок думок, послідовність викладу	По-перше, по-друге, нарешті, зрештою, інакше кажучи, наприклад, проте, однак, навпаки, отже, таким чином, значить, виходить тощо	Ніжність, наприклад, описати математично не можливо.
5. Вказівку на способи оформлення думок, на експресивний характер висловлювання	Словом, правду кажучи, сказати правду, признатися по правді, ніде правди діти, грубо висловлюючись тощо	Хоч, правду кажучи, юнак у душі не вважав спів за професію.
6. Вказівку на джерело повідомлення	З погляду, на думку, за повідомленням, як кажуть, каже, мовляв, як відомо, як указано, по-твоєму, по-моєму, по-вашому тощо	На його думку, ситуація набуває загрозливого характеру.
7. Активізацію уваги слухача або читача	Знаєте, вірите, уявіть собі, зверніть увагу, зрозумійте тощо	А завтра ж у мене, знаєш, важливі справи вмісті.

8. Диктант-відновлення

Відновіть деформований зміст виловлювання, уставивши в нього найбільш вдалі вставні конструкції з дужок. Поясніть свій вибір.

1. *Учених дуже цікавить, чому немає гранітної оболонки на дні океанів.*

2. *(Може, можливо, мабуть) вона була розірвана у ті часи, коли величезний праматерик, з якого утворилися всі сучасні материки, розповзався по поверхні Землі.*

3. *А (може, можливо, мабуть), (як уважають деякі дослідники, на думку деяких дослідників, як думають деякі дослідники, як здається деяким дослідникам), якимсь небесним тілом, силами тяжіння від Землі було відірвано чималий шмат її поверхні й з нього утворився супутник Землі Місяць?*

4. *(Можже, можливо, мабуть), були й інші якісь причини. (Так чи інакше, інакше кажучи, іншими словами), гранітної оболонки на дні океанів немає.*

5. *Тут лежать, (можже, можливо, мабуть), базальти.*

9. Метод «Прес»

Поясніть, у якому реченні виділене слово є вставним.

Я вважаю...

Тому що...

Наприклад...

Отже...

Словом, кажуть, можна вбити і оживити, поранити і вилікувати, посяяти тривогу і безнадію, надихнути на працю і скувати сили душі. Кажуть, дитино, що мова наша солов'їна. Правильно кажуть.

10. Робота в групах

«Хто більше?» Пригадайте поезії із звертаннями або вставними словами. Випишіть із них речення із звертаннями або вставними словами.

Наприклад:

- Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу (В. Симоненко).

- Рідна мати моя, ти ночей не доспала (А. Малишко).

- Зоре моя вечірняя, зійди над горою (Шевченко)

- Спи мій малесенький, пізній-бо час (Леся Українка).

- Кажуть, весь поміст у пеклі

З добрих замірів зложився.

- Він у нас одважний лицар,

Врешті, він знайомий пана.

- Може, в руках невідомих братів

Станеш ти кращим мечем на катів (Леся Українка).

- Либонь, не знаєш собачого життя мого? (Л. Глібов)

11. Творче конструювання. Робота за варіантами

Із поданими звертаннями складіть речення. Поясніть уживання розділових знаків.

I варіант (у художньому стилі): рідний краю, любий друже, бабусенько, хлопче, матусю, земле рідна, мово материнська.

II варіант (в офіційно-діловому стилі): пане Президенте, добродію, громадянине, шановний, поважна громадо, товариші, дорогі друзі.

12. Складання діалогів. Робота у парах

Використавши деякі з поданих звертань і вставних слів, складіть та розіграйте діалоги:

1-ша пара — між мешканцем міста Одеса і його гостем — про навколишню природу.

*Добродію, поважна пані, ласкавий пане, друже.
Мабуть, справді, без сумніву, між іншим, на щастя, правду кажучи, по-перше, по-друге, отже.*

2-га пара – між двома подругами, які щойно відвідали театр.

Оленко, Марино, люба подруго.

Певна річ, між іншим, головне, мовляв, нарешті, бувало, безумовно.

3-тя пара – між хлопчиком, який щойно повернувся з екскурсії до Києва, та його бабусею, якій дуже хотілося побувати в цьому місті, але не було змоги.

*Любий онучку, юний мандрівнику, дорога бабусю, ріднесенька моя.
Звісно, зрозуміло, на мій погляд, наприклад, щоправда, очевидно, сказати б.*

13. Лінгвістичне дослідження

Прочитайте подані речення. Поміркуйте, у яких із них виділені слова є вставними, а в яких – членами речення. Визначте їх синтаксичну функцію. Поставте потрібні розділові знаки й обґрунтуйте їх.

1. Пісня здавалосьь бриніла вже в ньому (М. Коцюбинський). 2. Веселеє колись село чомусь тепер мені старому здавалосьь темним і німим (Т. Шевченко). 3. Не все іще було, що може бути (І. Франко). 4. Може пісня хліб благословляє, може в пісню йде від хліба сила (М. Нагнибіда). 5. Не вистою здається вже не вистою (В. Забаштанський). 6. Гарячому мисливцю і пень лисом здається (Нар. творчість).

14. Редагування

1. Василь Петрович, принесіть мені документи. 2. Від мене, Микола, ніколи ти не чув правди. 3. Я марила про тебе, мій панич. 4. Навчи мене, поезія, терпіння. 5. Знаю, мабуть, важко, звичайно, признатись вам, професор, у своїй помилці. 6. Бути на коні, кажуть, - це означає, як ми знаємо, здобути перемогу, оволодіти ситуацією, одне слово, бути творцем. 7. Безперечно, виробництво має бути екологічно чистим, але, нажаль, не вистачає, зрозуміло, по-перше, коштів і по-друге, як не дивно, бажання.

15. Самодиктант

Запишіть подані речення, вставте розділові знаки.

1. Побачив я одного разу сусіду гості запросив портрет в обіймах рушників пророка нації Тараса (В. Родіонов). 2. Козаки заховали списи бо з великого розгону списи пробивали татарські тіла і взялись до шаблук (А. Чайковський). 3. Семен Непорадний він так звався був кремезний козак літ тридцяти (А. Чайковський). 4. Вишневий сад він тільки-но зацвів данину першу виплативши бджолам дрімав і спав (М. Рильський). 5. В щирім серці, в чесних грудях вірю знаю квіти є! (В. Симоненко) 6. Це веде його у місто Великий Варадин нині Арад у Румунії (В. Шевчук). 7. Климко став

навколішки, припав до води холодна та добра! Тоді і втерся галстуком од матроски (Гр. Тютюнник).

16. Творча робота

Доповніть подане речення вставленими конструкціями і запишіть.

Я люблю свою рідну мову ... і намагаюся вивчити її досконало. Сьогодні пішов сильний дощ ... і матуся радісно дивилася на город.

17. Тестові завдання

1. Вставне слово є в реченні

- А Чужі недоліки видно краще.
- Б Із пагорба видно чудові сільські краєвиди.
- В Сьогодні видно не наш день.
- Г Сьогодні видно вашу роботу.

2. Вставного слова НЕМА в реченні

- А Очевидно ми прийшли занадто швидко.
- Б Очевидно – вставне слово.
- В Було очевидно кого відберуть у десятку кращих спортсменів року.
- Г Очевидно й неймовірно – однорідні члени речення.

3. НЕМАЄ вставленої конструкції в реченні (розділові знаки опущено)

А Коні були завжди тільки кіньми натомість люди як відомо стають усім на світі.

Б І коли наші руки зустрічаються вічна історія із цими руками Клавдія Петрівна втрачає свідомість.

В У травні каштани як я люблю цю пору вибухають білими салютами.

Г Вузький хідник витканий зі смужок різнокольорового ганчір'я хтось розкинув його сушитися уздовж парканчика теж був раритетним.

4. Правильно поставлено розділові знаки в реченні

- А Кожен має посадити в житті, принаймні, одне дерево.
- Б Товариш, видно: не зрозумів жарту.
- В Горе, кажуть, за горе чіпляється.
- Г Моє серце мабуть болітиме, як не стрінемось ми в житті.

5. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- А Кажуть, карлики так дрібніють, що непомітно можуть залізти в душу.
- Б А мої друзяки, чесно кажучи, не з хороброго десятка.
- В Народу були зав'язані очі, а він, проте, повертав обличчя туди де рокотали грізні струни Тараса Шевченка.

Г Мар'яна невдоволено хитнула головою, проте, взяла зі столу сорочку.

6. НІКОЛИ не буває вставним слово

- А уявіть
- Б принаймні

В можливо

Г без сумніву

7.Звертанням ускладнено речення (розділові знаки опущено)

А Гетьте думи ви хмари осінні!

Б Ви знаєте як сплять старі гаї?

В Чому уста твої німі?

Г Ти не дивись що буде там чи забуття чи зрада...

8.Поширеним звертанням ускладнено речення (розділові знаки опущено)

А Ой не крийся природо не крийся що ти в лузі за літом у тузі.

Б Тебе я земле всю сходив до краю.

В Нікому солодкі мої не дано пізнати до кінця істину.

Г Нехай гнеться лоза а ти дубе кріпись.

9. Двома звертаннями ускладнено речення (розділові знаки опущено)

А Я люблю тебе поле твої пахощі й цвіт.

Б Рідна мати моя ти ночей не доспала і водила мене у поля край села.

В Через тумани лихі через великеє горе ти світиш мені моя зоре.

Г Припливайте до колиски лебеді як мрії опустіться тихі зорі синові під вії.

10. Правильно поставлено розділові знаки в реченні

А О, Борисфене, батьку наш і друже, біля твоїх родючих берегів ти нас з'єднав в часи прадавніх зрушень.

Б О панно Інно, панно Інно, любові усміх квітне раз – ще й тлінно.

В Дозволь мені великий господине, розважити книжками смуток твій.

Г Ех доле моя, не лякай мене!

18. Творча робота

Напишіть вільне есе «Ця музика спонукає до думок», використовуючи в реченнях вставні слова, звертання.

VI. Підсумок уроку

1.Рефлексія

На уроці я...

- дізнався (-лася)...
- зрозумів (-ла)...
- так і не зрозумів (-ла)...
- навчився(лася)...
- повторив(-ла)...
- узагальнив(-ла)...
- на наступному уроці я хочу...

2. «Незакінчене речення»

- Звертання – це ...
- Вставне слово – це ...

- За будовою звертання бувають ...
- Вставні слова поділяються на такі групи...
- На письмі звертання виділяємо...
- Ніколи не бувають вставними словами такі слова...

VII. Домашнє завдання

1. Вивчити теоретичний матеріал підручника, параграф 27.
2. Виконати вправу з підручника № 210.